

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-76-2>

УДК 338.48:330.35(477)

ТУРИЗМОЗНАВСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІКИ ВРАЗЛИВИХ ТЕРИТОРІЙ

TOURISM SCIENCE AS A TOOL FOR RESEARCHING THE ECONOMY OF VULNERABLE TERRITORIES

Багрій Мар'яна Василівна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри туристичного бізнесу та гостинності,

Львівський національний університет ветеринарної медицини

та біотехнологій імені С.З. Гжицького

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7357-9418>**Bahriy Mariana**Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine
and Biotechnologies Lviv

Метою статті є науково обґрунтувати туризмознавство як ефективний інструмент дослідження та моделювання економічного розвитку вразливих територій в умовах дестабілізації та структурної перебудови економіки. Об'єктом дослідження є економічні процеси, що відбуваються у вразливих територіях, зокрема постконфліктних, екологічно ризикованих або соціально депресивних регіонах. У статті обґрунтовано актуальність використання туризмознавства як інструменту дослідження економіки вразливих територій, зокрема у контексті регіонів, що перебувають у стані соціальної, економічної чи екологічної нестабільності. Визначено, що туризмознавство має потужний потенціал, оскільки поєднує методи економічного аналізу, соціальної географії, просторового планування, екологічної безпеки та стратегічного управління. Доведено, що туристична діяльність може виступати не лише як джерело доходу, а як аналітична основа для моделювання сталого розвитку, виявлення локальних ресурсів і формування нових сценаріїв відновлення господарської активності на територіях із високим рівнем ризиків.

Ключові слова: туризмознавство; економіка вразливих територій; регіональний розвиток; стратегічне планування; сталий туризм; соціальна чутливість; економічна безпека регіону.

Tourism science — as a science that operates with the categories of spatial development, mobility, demand, and sustainability — can provide a precise analytical framework for assessing the economic sustainability of vulnerable territories. The purpose of the article is to scientifically substantiate tourism science as an effective tool for researching and modeling the economic development of vulnerable territories in conditions of destabilization and structural restructuring of the economy. The object of the study is economic processes occurring in vulnerable territories, in particular post-conflict, environmentally risky or socially depressed regions. The article substantiates the relevance of using tourism science as a tool for researching the economy of vulnerable territories, in particular in the context of regions that are in a state of social, economic or environmental instability. It is determined that tourism science has a powerful potential, since it combines methods of economic analysis, social geography, spatial planning, environmental security and strategic management. It is proven that tourism can act not only as a source of income, but also as an analytical basis for modeling sustainable development, identifying local resources and forming new scenarios for the restoration of economic activity in areas with a high level of risk. The study established key parameters that characterize tourism studies as a tool for studying the economy of vulnerable areas: interdisciplinarity, spatial analysis, socio-economic sensitivity, resource capitalization, flexibility for restoration and integration of security approaches. The strategic effects of tourism studies are characterized, which consist in supporting long-term development models and preserving local identity, as well as tactical effects associated with the practical implementation of decisions regarding employment, local business, and resource optimization. The author's vision is proposed, which summarizes the features of the application of tourism studies for the analysis and stimulation of economic activity in such regions.

Keywords: tourism science; economy of vulnerable areas; regional development; strategic planning; sustainable tourism; social sensitivity; economic security of the region

Постановка проблеми. У сучасних умовах посилення глобальних кризових явищ – воєнний стан, кліматичних змін, демографічного скорочення та економічної поляризації – вразливі території опиняються під загрозою втрати своєї соціально-економічної спроможності. Зазвичай до таких територій належать сільські, прикордонні, постконфліктні, природно-ризиковані або депресивні регіони. Економічне відновлення та стійкий розвиток цих територій потребують поглибленого аналізу їх потенціалу, зокрема в контексті альтернативних джерел доходу. Саме в цьому контексті туризмознавство постає не лише як прикладна галузь, а як потужний міждисциплінарний інструмент дослідження та оцінки економічних можливостей вразливих територій. Актуальність теми посилюється ще й тим, що у багатьох країнах, зокрема в Україні, значна частина територій сьогодні перебуває в умовах активних бойових дій. Для таких регіонів розвиток туризму є не просто додатковим джерелом надходжень, а фактично єдиним шансом відновити господарську активність без шкоди для довкілля. Туризмознавство в такому разі виступає як інструмент стратегічного планування та соціально-економічного прогнозування, здатного запропонувати рішення щодо збереження демографічної рівноваги, оптимального використання ресурсів та формування позитивного іміджу території.

В межах цієї статті буде проведено аналіз останніх досліджень і публікацій за піднятою проблематикою, висвітлення поставленої цілі та завдань її досягнення, викладення основного матеріалу дослідження та сформовано висновки за результатами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика застосування туризмознавства у вивченні соціально-економічних процесів активно розглядається у вітчизняному науковому просторі, зокрема у контексті сталого розвитку, державного управління, регіональної безпеки та структурної трансформації економіки [1–12]. Так, Д. І. Басюк [1] акцентує увагу на необхідності трансформації туризму в Україні на засадах сталого розвитку з урахуванням європейського досвіду. У контексті формування понятійного апарату туристичної науки Д. І. Соловйов [2] доводить, що недостатня теоретична визначеність категорій у сфері туризму перешкоджає ефективному функціонуванню туристичного сектору як об'єкта наукового аналізу. Це співвідноситься з ідеями В. К. Федорченка [3], який у своїй монографії окреслює туризмознавство

як окремий теоретичний напрям із власною методологією, категоріальним апаратом і структурою дослідження. Характеристики ринку туристичних послуг надає В. Г. Герасименко [4], який визначає ключові тенденції розвитку туристичних систем в Україні, включаючи фактори, що впливають на їх просторову організацію.

Особливу увагу приділяють внутрішньому туризму та малим формам підприємництва В. К. Збарський і Д. В. Грибова [5], які доводять, що саме локальні ініціативи та малі підприємства створюють базу для підвищення економічної стійкості територій, особливо уразливих до соціально-економічних коливань. У свою чергу, М. П. Бондаренко [6] обґрунтовує теоретичні засади розвитку індустрії туризму, розглядаючи її як багаторівневу систему з потенціалом до активізації локального господарювання. Актуальність цього підходу підтримує також М. М. Біль [7], яка аналізує механізми державного управління туристичною галуззю на регіональному рівні, звертаючи увагу на адаптивність інструментів державної політики до специфіки локальних умов. Аналогічні позиції займає Л. Ф. Мелько [8], яка розглядає туризм як засіб гармонізації економічних, екологічних та соціальних цілей у регіональному розвитку. Загрозам і ризикам, пов'язаним із функціонуванням туристичних систем у вразливих регіонах, присвячена праця А. П. Голода [9], який підкреслює, що питання безпеки є критично важливими для регіонального планування туристичної діяльності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значний науковий вклад серед вчених та практиків, досі не розкритим в повному обсязі залишається визначення місця туризмознавства як дієвого інструменту дослідження та моделювання економічного розвитку вразливих територій.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є науково обґрунтувати туризмознавство як ефективний інструмент дослідження та моделювання економічного розвитку вразливих територій в умовах дестабілізації та структурної перебудови економіки. Об'єктом дослідження є економічні процеси, що відбуваються у вразливих територіях, зокрема постконфліктних, екологічно ризикованих або соціально депресивних регіонах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Туризм як феномен поєднує економічну, соціальну, культурну й екологічну

площини, що робить його надзвичайно ефективним індикатором регіонального розвитку. Вивчення туристичних потоків, сезонності, структури зайнятості у сфері гостинності та динаміки місцевого бізнесу дає змогу виявити слабкі й сильні сторони локальної економіки. Туризмознавство – як наука, що оперує категоріями просторового розвитку, мобільності, попиту і сталості – здатне надавати точні аналітичні рамки для оцінки економічної стійкості вразливих територій [5–7]. Таким чином, об'єднання туризмознавчого підходу з економічним аналізом дозволяє з високою точністю діагностувати стан і перспективи розвитку таких територій. В цьому контексті, виокремимо основні характеризуючі ознаки туризмознавства як інструменту дослідження економіки вразливих територій (табл. 1).

Отже, можна стверджувати, що на сьогоднішній день, туризмознавство – це галузь знань, що поєднує економіку, географію, соціологію, культурологію та екологію, аби цілісно дослідити явище подорожей і відпочинку. Коли ми говоримо про вразливі території – тобто регіони з підвищеними ризиками природних катастроф, воєнних дій, економічної маргіналізації чи депопуляції – туризм стає своєрід-

ним «лакмусовим папірцем» їхньої життєздатності. Показники відвідуваності, структура потоку мандрівників, сезонність та просторові маршрути відбивають не лише популярність місця, а й стан транспорту, безпеки, доступності інфраструктури, рівень довіри до місцевої влади та репутацію країни загалом. Такі дані унаочнюють, у який спосіб зовнішні шоки (конфлікти, епідемії, зміни клімату) одразу позначаються на економічній активності, адже туризм реагує на них майже миттєво. Методологічно туризмознавство пропонує інструментарій, що важко відтворити в інших галузях: аналіз глобальних систем бронювання, мобільних сигналів, банківських транзакцій, геотегів у соціальних мережах; обстеження домогосподарств, які надають житло, харчування та послуги; картографування туристичних потоків через системи супутникового моніторингу. Зіставляючи ці дані з показниками зайнятості, доходів, капіталовкладень та індексами соціального розвитку, дослідники отримують «оперативний рентген» економіки вразливої території. Наприклад, різке падіння заповнюваності готелів після стихійного лиха сигналізує про негайну втрату робочих місць і обігових коштів, тоді як поступове повернення

Таблиця 1

Характеристика туризмознавства як інструменту дослідження економіки вразливих територій

Засада туризмознавства	Сутність	Приклад практичного застосування	Очікуваний ефект
Міждисциплінарність	Поєднання знань з економіки, соціології, географії, екології	Аналіз туристичних потоків з урахуванням соціальних змін у громаді	Повна картина регіонального потенціалу
Просторовий аналіз	Картографія, просторові індекси мобільності	Побудова карти рекреаційних зон у прикордонному регіоні	Оптимізація розміщення інфраструктури
Соціально-економічна чутливість	Урахування людського фактору, зайнятості, доходів	Аналіз жіночого підприємництва у сільському туризмі	Зменшення соціальної вразливості
Економічна капіталізація	Перетворення культурного/природного потенціалу на туристичні продукти	Відкриття еко-стежок у гірських районах	Зростання доходів місцевих громад
Гнучкість у відновленні	Застосування у посткризових територіях	Розвиток внутрішнього туризму після військових дій	Поступове економічне відновлення
Сталий розвиток і безпека	Урахування екології, ризиків, соціальної згуртованості	Планування безпечних маршрутів у регіоні з екологічною нестабільністю	Мінімізація ризиків і баланс інтересів

Джерело: складено автором

туристів вказує на відновлення базових сервісів і зростання інвестиційної привабливості.

Вразливі території не рідко характеризуються обмеженістю інвестицій, втратою традиційних виробничих зв'язків і ризиком маргіналізації. Проте вони можуть володіти унікальними рекреаційними, природними, культурними чи історичними ресурсами. Відтак, туризмознавство уможливорює виявити ці ресурси, систематизувати їх, визначити шляхи капіталізації через сталий туризм та забезпечити мультиплікативний ефект на інші галузі місцевої економіки. Дослідження туристичних ланцюгів створення вартості допомагає виявити нові точки зростання, що є надзвичайно важливим у процесі реабілітації економіки територій, які постраждали внаслідок криз. Туризмознавство також забезпечує можливість інтеграції соціального виміру в економічні дослідження. Адже туризм нерозривно пов'язаний із локальними спільнотами, традиціями, формами зайнятості, споживанням місцевої продукції. Так, це означає, що дослідження економіки через туризмознавчий підхід дозволяє побачити глибші причинно-наслідкові зв'язки. В цьому контексті,

виділимо ключові параметри, що визначають туризмознавство як науково-практичний інструмент для проведення поглиблених досліджень (рис. 1).

Не менш важливою є роль туризмознавства у картографуванні вразливості. Через інструменти геоінформаційних систем, просторового аналізу, індексування туристичних можливостей і вивчення мобільності населення можна візуалізувати регіональні диспропорції, якісно відстежити зміни у поведінці споживачів і виявити території з прихованим потенціалом. Такі аналітичні дані стають основою для стратегій регіонального планування, які враховують як потреби населення, так і інтереси інвесторів, органів місцевого самоврядування та міжнародних донорів. Туризмознавство також взаємодіє з екологічними і безпековими аспектами економічного розвитку. У вразливих територіях часто спостерігається загострення екологічних проблем або ризику, пов'язані з безпекою — військовою, інфраструктурною, демографічною. Використання туризмознавчих інструментів дає змогу поєднати екологічний моніторинг із вивченням динаміки туристичних потоків і на цій

Рис. 1. Ключові параметри, що визначають туризмознавство як науково-практичний інструмент для проведення поглиблених досліджень

Джерело: складено автором

основі створити моделі безпечного доступу до ресурсів, оптимізувати навантаження на середовище та зберегти території для майбутніх поколінь. Це робить туризмознавство ключовим елементом у формуванні стратегій адаптації до ризиків (рис. 2).

Таким чином, представлений Стратегічний та тактичний ефект від туризмознавства як науково-практичного інструмента, показує, що туризмознавчий інструментарій може бути інтегрований у прикладні дослідження з регіональної економіки, соціальної географії, урбаністики, екології та сталого розвитку. Відтак, це ще більше посилює міждисциплінарний характер теми та доводить її цінність для прикладної економіки.

Висновки. Підсумовуючи, можна стверджувати, що туризмознавство є не лише інструментом фахового аналізу в межах рекреаційної галузі, а й потужним підходом для діагностики, прогнозування та моде-

лювання економічних процесів у вразливих територіях. Туризмознавство відкриває перспективу «адаптивного планування», замість того, щоб спиратися на статичні п'ятирічні стратегії, регіон може коригувати власну політику що-кварталу, орієнтуючись на динаміку попиту. Якщо потік альпіністів у горах різко падає через танення льодовиків, дані бронювань і відгуків одразу підкажуть, що варто змістити акцент на культурні фестивалі в долинах або на інтеграцію агротуризму. Таким чином туризм не лише віддзеркалює стан економіки вразливої території, а й задає ритм її еволюційної стійкості: що швидше громада зчитує сигнали, то ефективніше вона перенаправляє ресурси й мінімізує втрати. У підсумку туризмознавство стає своєрідним «центром управління польотом» для регіонального розвитку, де поєднуються дані, практика та участь місцевих жителів у реальному часі. Його значення полягає

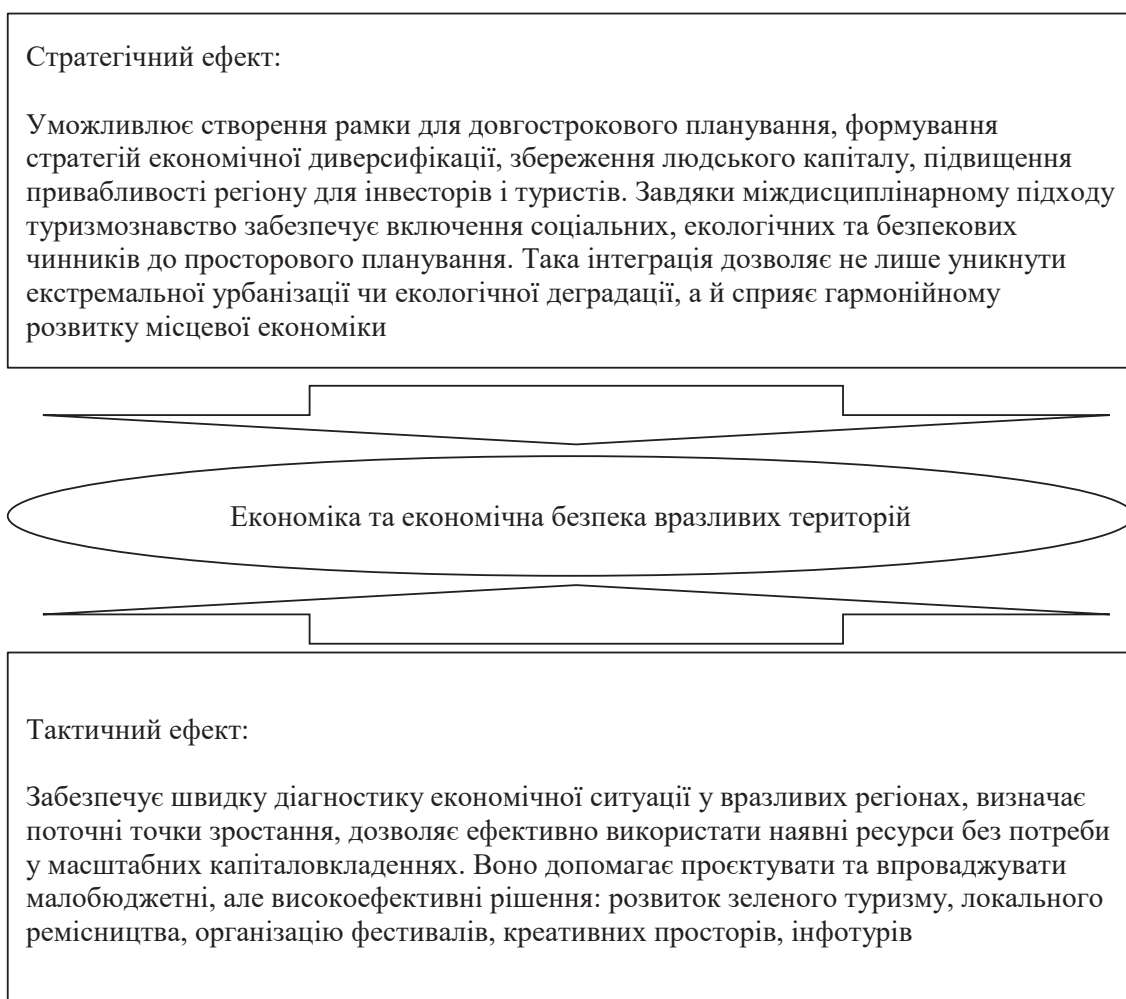

Рис. 2. Стратегічний та тактичний ефект від туризмознавства як науково-практичного інструмента

Джерело: складено автором

в здатності виявляти приховані ресурси, пропонувати шляхи сталого відновлення, формувати нові моделі зайнятості та підвищувати привабливість територій на глобальному рівні. Необхідно поглибити прикладне

вивчення ефективності застосування туризмознавчих підходів на конкретних вразливих територіях, зокрема у постконфліктних регіонах, прикордонних зонах, екологічно ризикованих районах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Басюк Д. І. Трансформація туризму в Україні на принципах сталого розвитку: досвід європейських країн. *Економіка та держава*. 2019. № 2. С. 17–21.
2. Соловйов Д. І. Вдосконалення понятійного апарату теоретичного забезпечення функціонування туристичної сфери. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2011. № 4 (16). С. 82–88.
3. Федорченко В. К. Туризмолія: концептуальні засади теорії туризму: монографія. Київ : Академія, 2013. 368 с.
4. Герасименко В. Г. Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку: монографія / за заг. ред. професора В.Г. Герасименко. Одеса : Астропринт, 2013. 334 с.
5. Збарський В. К., Грибова Д. В. Малі форми господарювання у розвитку внутрішнього туризму України. *Вісн. Черкаського ун-ту: Серія «Економічні науки»*. 2020. Вип. 2. С. 160–169.
6. Бондаренко М. П. Теоретичні засади розвитку індустрії туризму. *Економічний часопис XXI*. 2012. № 3-4. С. 19–22.
7. Біль М. М. Механізм державного управління туристичною галуззю на регіональному рівні: теоретико-прикладний аспект; за наук. ред. д.е.н. О. П. Крайник. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. 228 с.
8. Мелько Л. Ф. Туризм у контексті сталого розвитку. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2017. Вип. 48. С. 190–197.
9. Голод А. П. Безпека регіональних туристичних систем: теорія, методологія та проблеми гарантування: монографія. Львів : ЛДУФК, 2017. 340 с.
10. Леськів Г., Левків Г. Менеджмент в умовах інновацій внаслідок застосування технологій на базі штучного інтелекту: виклики при переході до Індустрії 5.0. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 7 (35). С. 278–285.
11. Штангрет А., Силкін О., Шляхетко В. Трудова міграція як зовнішня загроза для кадрової безпеки підприємства. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 10 (38). С. 190–201. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-10\(38\)-190-201](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-10(38)-190-201)
12. Штангрет А., Силкін О. Безпекові аспекти управління персоналом в умовах гіпердинамічного зовнішнього середовища. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 9 (37). С. 227–237. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9\(37\)-227-237](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9(37)-227-237)

REFERENCES:

1. Basiuk, D. I. (2019). Transformatsiia turyzmu v Ukraini na pryntsyakh staloho rozvytku: dosvid yevropeyskykh krain [Transformation of tourism in Ukraine based on sustainable development principles: Experience of European countries]. *Ekonomika ta derzhava*, (2), 17–21. [in Ukrainian]
2. Soloviov, D. I. (2011). Vdoskonalennia poniatiinoho aparatu teoretychnoho zabezpechennia funktsionuvannia turyzmu [Improvement of the conceptual apparatus of theoretical support for the functioning of tourism]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, (4(16)), 82–88. [in Ukrainian]
3. Fedorchenko, V. K. (2013). Turyzmoholiia: kontseptualni zasady teorii turyzmu: monohrafiia [Tourismology: Conceptual foundations of tourism theory: Monograph]. Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian]
4. Herasymenko, V. H. (Ed.). (2013). Rynky turyzmu: stan i tendentsii rozvytku: monohrafiia [Tourism services markets: State and development trends: Monograph]. Odesa: Astroprint. [in Ukrainian]
5. Zbarskyi, V. K., & Hrybova, D. V. (2020). Mali formy hospodariuvannia u rozvytku vnutrishnoho turyzmu Ukrainy [Small-scale enterprises in the development of domestic tourism in Ukraine]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu: Seriia «Ekonomiczni nauky»*, (2), 160–169. [in Ukrainian]
6. Bondarenko, M. P. (2012). Teretychni zasady rozvytku industrii turyzmu [Theoretical foundations of tourism industry development]. *Ekonomiczny chasopys XXI*, (3–4), 19–22. [in Ukrainian]
7. Bil, M. M. (2011). Mekhanizm derzhavnoho upravlinnia turyzmu na rehionalnomu rivni: teoretyko-prykladnyi aspekt [The mechanism of state governance of the tourism sector at the regional level: Theoretical and applied aspect] (O. P. Krainyk, Ed.). Lviv: LRIDU NADU. [in Ukrainian]

8. Melko, L. F. (2017). Turyzm u konteksti staloho rozvytku [Tourism in the context of sustainable development]. *Vcheni zapysky Universytetu "KROK" – Scientific Notes of KROK University*, (48), 190–197. [in Ukrainian]
9. Holod, A. P. (2017). Bezpeka rehionalnykh tury stychnykh system: teoriia, metodolohiia ta problemy harantuvannia: monohrafiia [Security of regional tourism systems: theory, methodology and guarantee issues: Monograph]. Lviv: LDUFK. [in Ukrainian]
10. Leskiv, H., & Levkiv, H. (2024). Menedzhment v umovakh innovatsii vnaslidok zastosuvannia tekhnolohii na bazi sztuchnoho intelektu: vyklyky pry perekhodi do Industrii 5.0 [Management in the context of innovations based on artificial intelligence technologies: Challenges in the transition to Industry 5.0]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*, (7(35)), 278–285. [in Ukrainian]
11. Shtangret, A., Sylkin, O., & Shliakhetko, V. (2024). Trudova mihratsiia yak zovnishnia zahroza dlia kadrovoi bezpeky pidpriemstva [Labour migration as an external threat to the personnel security of the enterprise]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*, (10(38)), 190–201. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-10\(38\)-190-201](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-10(38)-190-201) [in Ukrainian]
12. Shtangret, A., & Sylkin, O. (2024). Bezpekovi aspekty upravlinnia personalom v umovakh hiperdynamichnoho zovnishnoho seredovyshcha [Security aspects of personnel management in a hyperdynamic external environment]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*, (9(37)), 227–237. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9\(37\)-227-237](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9(37)-227-237) [in Ukrainian]